

УДК 37.014.5 (497.11) „1942/1944“

ШКОЛЕ И НАСТАВНИ ПРОГРАМ У СРБИЈИ ОД 1941-1944.

Апстракт: Главни циљ целокупне квислиншке политике у Србији за време окупације 1941-45, укључујући просвету и културу, састојао се у томе да се уведе ред, обезбеди мирна окупаторска управа и паралише дејство устанка, односно војних и политичких организација НОП-а. Кључно место пропаганде везано је за борбу против комунизма, који је проглашен за примарног противника српског народа.

Кључне речи: квислинзи, окупатори, школе, реформа, програми, школство.

С обзиром на Априлски рат, бекство краља и владе у иностранство, деобу државе, масовни устанак крајем лета и почетком јесени у Србији, квислинзи и окупатори нису могли обезбедити рад школа у свим крајевима окупиране Србије. Школске 1941/42. године број школа у Србији изгледао је овако: 84 више и ниже гимназије, 8 трговачких академија, 4 средњотехничке школе, 2 женске стручне учитељске школе, више пољопривредних и вечерњих стручних школа, као и 2.250 основних школа.¹

Наредне школске године, 1942/43, број школа и ученика се повећао, што се може видети из квантитативног приказа појединачног и збирног о броју школа и броју ученика, према врстама школа и то: забавишта је било 81 (са 4.985 ученика), народних школа 2.099 (са 367.360 ученика), грађанских школа 32 (са 5.285 ученика), гимназија 58 (са 50.874 ученика), учитељских школа 9 (са 2.402 ученика), женских стручних учитељских школа 5 (са 1.197 ученика), државних трговачких академија 8 (са 3.242 ученика) средњих пољопривредних школа 3 (са 357 ученика) и 4 уметничке и музичке школе са 1.459 ученика, као и једна висока школа са 198 ученика. У целини гледано, у том периоду је било активно 2.313 школа са 437.575 ученика.²

У могућности смо да презентирамо, захваљујући сачуваним подацима, бројно стање ученика Државне реалне гимназије у Крушевцу током окупације. Школске 1941/42. године уписао се 1.821 ученик (1.246 ученика и 577 ученица) распоређен у 35 одељења (6 одељења у првом разреду, 5 одељења у другом, трећем и четвртном разреду, 4 одељења у петом разреду и по три одељења у шестом, седмом и осмом разреду); школске 1942/43. године 1.126 ученика у 24 одељења (у првом, другом и трећем разреду по четири одељења, у четвртном разреду три, у петом два, у шестом три и у седмом и осмом разреду по два одељења); 1943/44. године 1.046

¹ Архив Србије (АС), Нда, МПСВ бр.281. – *Извештај*, 20.октобар 1941.

² АС, Нда, МПСВ -ГПС, ф. 10. – *Извештај*; Д. Килибарда, *Просветно-културне прилике у Србији за време другог светског рата* (докторска дисертација у рукопису), Београд 1984., 109.

ученика распоређено у 21 одељење (у првом разреду 4 одељења, другом, трећем и четвртном разреду по 3, а у петом, шестом, седмом и осмом разреду по 2 одељења) и у школској 1944/45. години уписано је 1.030 ученика) у првом разреду 193 ученика, у другом 167, у трећем 154, у четвртном 173, у петом 117, у шестом 89, у седмом 76 и у осмом разреду 22 ученика).³

Министарство је 1942. године извршило нову регионалну поделу Србије на 26 просветно-културних области; предвиђено је постојање 39 врста школа. У том оквиру било је 15 типова нижих школа за најшире народне слојеве. У складу са схватањима Србије као аграрне земље, прилагођавала јој се просветна политика и школски систем. Мрежа тога система требало је да у будућности обухвата више врста школа, са знатним повећањем њиховог броја.

Бројно стање основних школа 1943. године износило је 2.155 (у будућности је требало да их буде 3.224); виших народних школа 250 (предвиђено 3.061), две школе за дефектну децу (планом предвиђено две), пољопривредних школа (народних није било, а постојале су 4 специјалне, 9 нижих и 3 средње), а планом је предвиђено (194 народних, 35 специјалних, 14 нижих и 3 средње); шумарских школа није било (ни нижих ни средњих), а предвиђене су 3 ниже и 1 средња; 8 школа за домаћице (предвиђено планом 100); стручних мајсторских школа 2 (предвиђено 16); мушких занатских школа 7 (предвиђено 14); женских занатских школа 87 (предвиђено 98); лаборантско-препараторских школа није било (предвиђене 2); грађанских школа 41 (предвиђене 132); гимназија 67 (предвиђено 31); девојачких школа није било (предвиђено 24); трговачких академија 9 (предвиђено 12); административних школа није било (предвиђене 2); средњо-техничких школа 5 (предвиђено 8); учитељских школа 9 (предвиђено 4); домаћинских учитељских школа 2 (предвиђене 2); женске стручне учитељске школе 1 (предвиђена 1); школа за примењену уметност 1 (предвиђена 1); музичка школа 1 (предвиђена 1); академија ликовних уметности 1 (предвиђена 1); висока школа за телесно васпитање 1 (предвиђена 1); уз Београдски универзитет није било предвиђено да се отвори било где нови.⁴

Према изнетим подацима у Србији је у овом периоду постојало 2.667 школа, а у перспективи је требало отворити 4.334, што би дало број од 7.001 школе разних профила. Уочљиво је да се знатно повећава број нижих школа, пре свега народних школа за 1.069, виших народних школа за 2.811, народних пољопривредних школа за 194, школа за домаћице 92, грађанских школа за 91 и девојачких школа за 24. С друге стране, смањен је број тзв. елитних школа, нпр. гимназија за 36, итд.

Више категорија ових школа биле су сасвим нове, непознате у школском систему Краљевине Југославије. Специјализација и уситњавање школа прилагођени су друштвеној структури Србије, с превагом на село, и утицали су на нову школску психологију (народна пољопривредна школа, сеоска домаћинска школа, девојачка школа, шумарска школа, итд.). Ове школе имале су у виду и немачко школско искуство са становишта школских специјализација, иако се радило о сасвим различитој социјалној структури, у Србији и Немачкој. Смањиван је број, што је и наглашено, елитних школа, на рачун повећања броја школа које су припремале

³ Историјски архив Крушевац (ИАК), Фонд Гимназије Крушевац, *ДС-III-29*.

⁴ АС, Нда, МПСВ -ГПС, ф. 10. и ф. 18. У просветно културним областима број школа је био следећи: Београд (34), Шабачка област (90), Лозничка област (71), Ваљевска област (62), Колубарска област (87), Авалско-космајска област (60), Смедеревска област (56), Пожаревачка област (170), Моравско-ресавска област (87), Крагујевачка област (134), Чачанска област (106), Ужичка област (122), Ибарска област (54), Моравско-беличка област (88), Крушевачка област (126), Топличка област (1.007), Лесковачка област (102), Нишка област (106), Алексиначка област (98), Књажевачка област (92), Зајечарска област (53) и Неготинска област (87), итд. Вид., Д. Килибарда, *н.д.*, 110-111.

кадар за производне делатности од интереса за Трећи рајх. Преко школског система, овако замишљеног, окупатори и квислинзи су могли држати под контролом и присмотром српаку омладину.

Слаба тачка новог школског система састојала се у томе што је, на пример, прелаз из једне у другу школу практично био немогућ. Тзв. елитне школе, односно гимназије, налазиле су се само у већим градовима, захваљујући укидању овог типа школе у више провинцијских области (у шабачкој, алексиначкој, неготинској и лозничкој). Политиком метрополитанизације школског система онемогућавано је похађање гимназије деци и омладини из широких народних слојева у унутрашњости. Квислиншка просветна управа отворила је у Београду и специјалну Административну школу, за школовање националних кадрова неопходних обнови “нове Србије.”⁵

У име домаћинске, патријархалне политике према женској омладини ова је усмеравана да се посвети кућним пословима и искључи из вишег образовања и јавне делатности. Тим поводом Недићев педагог Мага Магазиновић је писала: “Будућим животом у женској школи, српска девојка ће се морати скроз преваспитати, преорјентисати и стварно просветити, да би се тако повратила дому и своје огњишту. Повратити је из канцеларије, продавнице, фабрике и туђинске агитаторске ћелије с једне стране, као и дансинга, биоскопа, са корзоа, иза карташког стола и иза гарсоњера са друге стране, најзад из по које од хуманих установа.”⁶

Најинтезивнија политика у области школства са становишта оснивања школа, повећања броја ученика и стручних анализа о реформи школског система у годинама које долазе остварена је у току 1942. године. После угушења устанка у западној Србији и реокупације ослобођене територије, те пораза пет партизанских одреда, с почетка пролећа, у пределу Ваљева и Сувобора, квислинзима је могло изгледати да је њихова политика уништења устаника успела. Партизанске снаге из Србије су половином 1942. године са осталим партизанским снагама и Врховним штабом кренуле са Зеленгоре према Босанској крајини. Закаснили устанак на југу Србије, где се очувао континуитет НОБ, мање је тангирао Немце и квислинге иако су устаничке снаге деловале у стратешки-саобраћајно гледано важној области јер се то збивало у регији где су окупатори били Бугари.

Из Прегледа рада школа од 1941. године до краја априла 1943. године које је израдило Одељење за средње образовање Министарства просвете и вере, види се колико су се нередовне прилике негативно одражавале на рад школа. Због тога је било продужено трајање првог полугодишта школске 1941/42. године, морали су се одређивати нови рокови за одржавање разредних, поправних и течајних испита, а исто тако су продужавани и рокови за упис ученика. Сем тога, с обзиром на чињеницу да се у многим школама за време зимских месеци настава или није могла никако да изводи, или су се могли одржавати само повремено састанци, а долазило је и до редукације броја часова и предмета, започело је организовање наставног рада по групама које су радиле у домовима имућнијих ученика. Наставници су обилазили ове радне групе, давали упутства, вршили контролу рада и надгледали ученичко владање и понашање ван школе. Све то је причињавало велике тешкоће уз напомену да су ученицима била дељена питања за поједину групу предмета, како би сами спремали испите из тих предмета. Овакав принцип организације наставе примењен је и за учитељске и грађанске школе. У Прегледу се наглашава да су

⁵ АС, Нда, МПСВ -ГПС, ф. 18. – *Пројекат*; Д. Килибарда, *н.д.*, 118.

⁶ Мага Магазиновић, *Размишљање о будућој средњој школи*, “Просветни гласник”, бр. 1-2/1942, 58-69; АС, Нда, МПСВ -ГПС, ф. 21.

закаснили разредни испити дали задовољавајуће резултате, а: “Ученицима који нису постигли потпун успех на овим испитима из појединих предмета остављена је могућност да, похађајући у другом полугодишту редовну наставу из осталих предмета, надокнаде губитке и путем поправних испита окончају школску годину уколико су показан успех на испитима накнадним радом могли поправити. Како приликом оцењивања на испитима, тако и приликом оцењивања из предмета које су учили у другом полугодишту, од ученика се тражило да покажу одређени минимум знања, а наставници су имали прецизна упутства да оцењивање врше објективно, али без слабости и недозвољених индουλгенција. Ово начело нарочито је истакнуто при оцењивању ученика на вишим течајним и учитељским дипломским испитима. Министарство је стајало на становишту да је неопходно потребно да се изврши селекција омладине за будуће народно вођство, тако да дипломе о положеном течајном или дипломском испиту могу добити само они ученици који стварно имају најбоље моралне и интелектуалне квалитете и који су стекли у довољној мери потребна знања и спрему за успешно напредовање у доцнијим позивима и за стручно и научно усавршавање на високим школама и универзитетима.”⁷

Велика пажња посвећена је развоју “здравог националног духа” и “осећања побожности,” па се у том циљу истицало: “Да би се подигао здрав национални дух и развила осећања побожности, ученици су били од својих школских власти позивани на чешће састанке на којима су директори школа или одређени наставници држали ученицима поучна предавања, а нарочито предавања намењена анти-комунистичкој пропаганди. Заведено је обавезно похађање богослужења, у већим школама по групама разреда.”⁸

Велика пажња је посвећена и ученичким хорovima, у свим средњим учитељским и грађанским школама, који су се спремали за певање на литургијама.

За школску 1942/43. годину упис ученика је, истиче се у Прегледу, извршен крајем августа и редовна настава је почела раније него у нормалним приликама, 1. септембра. Ово је учињено да би се надокнадили губици из претходног периода, и због евентуалних прекида рада школа у зимским условима. За ту школску годину је био израђен нови скраћени Наставни програм за све учитељске, грађанске и средње школе. Да би се што боље развио и ојачао национални дух код школске омладине, за ученике од шестог до осмог разреда гимназије, били су, из националне групе предмета, уведени семинари у виду домаћих задатака за време зимских месеци. Да би се школска женска омладина што боље припремила за дужности које су јој следиле, као будућим домаћицама и мајкама, као обавезан предмет за ученице од петог до осмог разреда гимназије уведено је “Домаћинство и материнство”, с програмом који је одобрио министар просвете. Из Прегледа се види да се од школске 1942/43. године уводи као обавезна настава италијанског, уместо француског језика, у одређеним гимназијама у којима дотле није био уведен. Уз бројне новине у реформи наставе, с циљем побољшања рада у школи, било је уведено и психолошко проучавање ученика средњих и средњих стручних школа.

Министарство просвете и вера поклонило је “велику пажњу” васпитању ученика. У Прегледу се наглашава:

“Наставници су имали дужност да најпре личним примером, а затим поуком, саветом и опоменом дејствују на своје васпитанике, како у школи тако и ван ње. У том циљу организована су стална посећивања ученика по домовима, спроведено је надгледање њихова рада и понашања у дому, на улици, на јавним местима, при

⁷ “Преглед рада од 1941. године до краја априла 1943. године у одељењу за средње образовање Министарства просвете и вере”, “Просветни гласник”, бр. 5, мај 1943.

⁸ Исто

ђачким састанцима и на сваком месту где се ученици појављују или као појединци или као школа. У школским просторијама истакнута су главна гесла данашњице: “Мир, рад, ред и слога то је спас Србије”, “Само слога Србина спасава”, “Све за српство”, “Бог чува Србију.” Оваквим напорима у великој се мери допринело оздрављењу духа и менталитету средњошколаца и сузбијене су разорне акције које су у ранијим временима наилазиле на плодно тле међу средњошколском омладином. Да би се школска омладина васпитала у чисто српском народном духу, наређено је од стране Министарства да се по свим школама недељом и празником одржавају за ученике свих разреда предавања, чији је циљ да ученици што дубље упознају народне умотворине, у првом реду народну поезију.

У школској 1942/43. години једном одлуком Министра просвете и вера заведе се по свим школама “Српска посела,” ради омогућавања што ближег и што приснијег додира између наставника и ђачких родитеља.”⁹

С циљем да се код школске омладине спречи употреба ружних и вулгарних речи и израза, истиче се у Прегледу, једним расписом наређено је старешинама свих школа да се у сарадњи и споразумом са Заједницом дома и школе предузму све потребне мере ради сузбијања оваквих непожељних појава, уз једну не обичајену забрану шминкања ученицама свих средњих и средњих стручних школа. У смислу појачавања надзора над владањем и поступцима ученика и ученица, док нису у школи, при свим средњим и средњим стручним школама уведено је, почев од марта 1943. године, звање сталног васпитача.

Полазећи од претпоставке да је школска дисциплина “први услов за рад и успех у настави и васпитању,” разним мерама “појачавана је дисциплина, по потреби и строжим мерама, и у том циљу ученицима је забрањено кретање после одређених вечерњих часова, похађање јавних локала, одлазак у биоскоп и друге јавне приредбе, за које школске власти не буду издали одобрење.”¹⁰

У случајевима када су ученици показивали “разузданост, јачу непослушност или лабилност у моралу,” уклањани су из школске средине. Из школа су истерани и сви национално непоуздани ученици (средњих и средње стручних школа), под којима су се подразумевали сви ученици који су на овај или онај начин били компромитовани и најмањим везама са антифашистичким организацијама. Приликом доношења ових одлука велика овлашћења су имали наставнички савети, који су имали задатке да све ученике својих школа индивидуално окарактеришу и групишу у три групе: национално непоуздане и компромитоване, лабилне и подложне негативним утицајима и национално поуздане и исправне. За прву групу обавезна санкција је била избацивање из школе, за другу групу појачан је надзор и држани су под присмотром, а трећа група (то је већина ученика) остала је као здрав и конструктиван елемент за извођење васпитно-образовних задатака. У Прегледу налазимо податке да је из школа истерано, као национално непоузданих 276 ученика и 99 ученица, а каснијим проверама враћено је у школе 45 ученика и 13 ученица.

Због збрињавања сиромашних ученика и “развијања социјалног смисла,” Министарство просвете и вера је у средњим, учитељским и грађанским школама отварало и ђачке кухиње, а поред тога су у циљу “популаризације система” одличним и врло добрим ученицима, пружане и друге врсте помоћи, пре свега државна помоћ у новцу.

Према процени школских власти и Министарства просвете и вера, истиче се у Прегледу, показало се преко потребним увођење радне службе у свим школама.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

Према наведеним подацима у 1941/42. години, ученици свих школа обрадили су укупно 23.400 m² земљишта, а у школској 1942/43. години обрађено је 24.400 m² земљишта.¹¹ Постојали су и други облици радне службе, као на пример: чишћење снега у школским двориштима и на улици у време зимских дана, плетење топлих делова одеће за избегличку децу и за заробљенике, прикупљање лековитог биља, извођење земљаних радова у школским двориштима, чишћење отпадака грађевинског материјала, итд. У том смислу је одржана и смотра радне службе у Београду, 6. јула 1942. године, којом су ученици “осетили себе као део целине и осетили су од свога рада задовољство и користи.” У овом периоду многе школе су укинуте или су делимично замењене другим. Почев од школске 1942/43. године укинуте су све непотпуне самоуправне гимназије или делимично замењене државним, “пошто су се показале у поређењу са државним, да подбацују у много чему.” Исто тако, приступило се у овој школској години и постепеном затварању учитељских школа у Алексинцу, Неготину и Ужицу.

У Прегледу се посебно истиче значај наставника средњих и учитељских школа у обнови школства и “лечењу недуга из прошлости.” Као прво, из школа су уклоњени сви национално непоуздани наставници, а задржани су само они који су давали све гаранције да ће “својом сарадњом, марљивошћу, знањем и спремом и националном свешћу бити конструктивни чиниоци у данашњици.” Од свих наставника тражено је да све своје време посвете не само настави, школи и ученицима, већ и да развију пуну активност у обнови Србије и у средини у којој живе. У том смислу наставници су упозавани “са најсавременијим принципима педагогије, основани су педагошкометодски течајеви, на којима су познати педагози држали и држе предавање наставницима свих београдских гимназија. Таква предавања одржаваће се и у унутрашњости. Ова предавања ће се спроводити до оснивања Педагошког института.”¹²

Да би се школска омладина, удаљена из школе због антифашистичких и других противсистемских опредељења, као национално непоуздана и компромитована, као и ваншколска омладина на исти начин обележена, вратила на прави пут и избегла утицај улице и комуниста, посебном законском уредбом основан је Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Главне одредбе те уредбе гласе: “У Завод се шаљу ученици и ученице средњих и средњих стручних школа које су школске власти изгнале или које буду изгнале из школа и ваншколска омладина оба пола у узрасту од 14-25 година живота. Завод је интернатски уређен, са обавезним духовним и телесним радом. Издржавање сиромашних пада на терет државе, а за имућне носе трошкове око издржавања њихови родитељи или старатељи. При Заводу је осигурана редовна настава за ученике виших разреда гимназије.”¹³

У Прегледу се истиче нужност отварања грађанских школа, и у том смислу се истиче да се за две године отворило 6 нових грађанских школа (Пожаревац, Кладово, Андрејевац, Вражогрнци, Књажевац и Лазаревац). Отварањем нових грађанских школа у Србији требало се “спречити лиферовање великог броја непотребних интелектуалаца, и средине малих места добиће већи број младих људи, неопходних индустријском, занатском и привредном животу.” Према мишљењу надлежних, “школе ће престати да спремају само чиновнике, који се не

¹¹ Исто.

¹² Исто.

¹³ Исто.

могу увек запослити, него ће дати довољан број трудбеника који ће, морално и стручно припремљени, подићи општи ниво нашег средњег човека.”¹⁴

Образовни садржај у школама Недићеве Србије најбоље се могу сагледати из наставних програма за основне и средње школе. Општа обележја ових програма могу се свести на пропаганду нацизма, слављење немачког народа у прошлости, фаворизовање немачког језика, критику и одбацивање либералистичких тенденција и марксизма. Главни задатак редуциран је на развијање и изградњу националног васпитања. Целокупни образовни садржај служио је афирмацији идеологије и политике нацизма. Предратни предметни садржаји су измењени пренаглашавањем националне историје, затим географије оних земаља у којима живе Срби и називањем српскохрватског српским језиком.¹⁵

Наставни план и програм за основне школе на територији Србије донет је на основу Закона о народним школама и мишљења Просветног одбора од 29. децембра 1942. године. Наставни план и програм је предвиђао следеће наставне предмете: наука о вери с моралним поукама, српски језик, отаџбина и њена прошлост, природа и човеков рад, рачун и геометрија, певање и телесно вежбање и дечје игре.¹⁶

Задатак наставе српског језика дефинисан је тако да постепено оспособљава ученика да се у свом усменом и писменом изражавању “исправно служе српским књижевним језиком, да развија његову способност за правилно разумевање усменог и писменог изражавања других и да га уводи у доживљавање културних блага која леже у српској народној и уметничкој књижевности.” Улога језика третирана као сложенија у трећем разреду, тако да његова настава добија нове задатке. Тим пре, што су се појавиле нове наставне групе: отаџбина и њена прошлост и природа и човеков рад. Због тога је дошло до знатног богаћења ученикових доживљаја који су се добрим делом изазивали и изражавали говором.¹⁷

У четвртном разреду настава Српског језика имала је задатак да ученику развија осећање и изгради свест да сав припада своме народу и својој земљи. Она је била незаменљиво средство за обраду историјске и географске грађе, и оспособљавала га је да дође у непосредни додир са великим благом које се налазило у српском језику.¹⁸

Суштина увођења предмета Отаџбина и њена прошлост била је у чињеници да су ученици морали да стекну живу слику свога завичаја, своје српске отаџбине и њене прошлости. Посебну улогу имала су излагања о великанима и јунацима отаџбине које је народ “својом причом и песмом начинио примерима српске снаге и величине” (Свети Сава, Марко Краљевић, Кнез Лазар, Милош Обилић, Милан Топлица, Иван Косанчић, Бошко Југовић, Карађорђе, Илија Бирчанин, Хајдук Вељко, Стеван Синђелић, Танаско Рајић, итд.).¹⁹ Грађа за слике ових српских великана и јунака узимана је, углавном, из традиције и народне књижевности, “пошто је ту српски народ дао своје српско и народно схватање прошлости своје отаџбине.”

“Отаџбина” је била област која је у четвртном разреду имала исти значај који је имао “Завичај” у трећем разреду. Обрада ове области се разликовала у томе што се грађа није искључиво проучавала у природи, већ претежно на карти, рељефу, на

¹⁴ Исто.

¹⁵ АС, Нда, МПСВ -ГПС, ф. 21. – *Извод из записника Просветног одбора*

¹⁶ *Наставни план и програм за основне школе на територији Србије*, Београд 1943.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

сликама и помоћу историјско-географске читанке.²⁰ Да би настава била прожета доживљајима, коришћено је све што су ученици стекли у трећем разреду у том погледу (вештина читања географске карте, способност за доживљавање прошлости помоћу слика јунака, итд.). Географска обрада отаџбине изводила се на основу типске сличности крајева (Подунавље, Посавина, Поморавље, као равничарски тип; Шумадија и Подриње као мешовити тип, а западна Србија као планински тип).

Прошлост отаџбине у четвртм разреду је упознавана помоћу слика крупних историјских догађаја, као на пример: Срби се селе у нову отаџбину, Срби постају хришћани, Срби оснивају своју државу, Србија постаје краљевина, Светосавска црква, Србија постаје царевина, живот Срба у старој држави, српске задужбине и рад у њима, прва српска штампарија, српска држава пропада, Срби робују, Светосавска црква за време робовања, гусле и гуслари, Први устанак, Други устанак, обнова српских краљевина, ослобођење српског народа, итд.²¹ Приликом обраде ове наставне грађе коришћени су и рељеф, скица, карта, цртање, сликање, језгровито и живо приказивање, моделовање, рецитовање, драмско приказивање, итд.

Наставни предмет *природа и човеков рад* требало је “да оспособи ученика да самосталним опажањем, размишљањем и радом упозна природне појаве, везу између њих и човекова рада и живота, животиње и биље свога краја и своје отаџбине; да ученика оспособи за уживање у природи, али и за осећање одговорности према човеку, биљци и животињи, да га упути у савлађивање и оплемењивање природе тако да активно уђе у рад као стварање вредности, а своја знања да претвара у умења, те да постане радан члан српске народне заједнице; најзад, помоћу ове наставе ученик треба да проучи човечје тело као извор радне снаге и да упозна основне мере за чување здравља.”²²

У новом систему образовања и васпитања рачун и геометрија су имали задатак да, путем опажања и радом стварима, омогуће ученицима да стекну представе о бројевима, да им развију умешност сигурног решавања задатака, да им омогуће да помоћу бројева схватају ствари и догађаје из своје околине и да правилно уочавају облик и величину најважнијих геометријских облика, итд.²³

Задатак певања био је развијање слуха и гласа, изазивање интереса и љубави за песму, буђење и јачање естетских, родољубивих и религиозних осећања песмом. Наставни предмет телесне вежбе и дечје игре требало је да служи складном и свестраном развијању и јачању тела; развијању окретности, одважности и самопоуздања; неговању истрајности у напорима; пожртвовању, дружељубљу и навикавању на дисциплину, итд.²⁴

Школске 1942/43. године донет је “Скраћени наставни програм за средње школе” од стране Министарства просвете, који је предвиђао 14 наставних дисциплина: веронауку, српски језик, француски језик, немачки језик, италијански језик, латински језик, историју, земљопис, природопис, физику, хемију, хигијену, математику и основе филозофије.²⁵ Министар просвете, Велибор Јонић, прописао је скраћени наставни програм 25. септембра 1942. године, на предлог Просветног одбора, с обзиром на недостатак школских просторија и нередовне прилике под којима су школе радиле. Редуковани програм из веронауке предвиђао је: у првом

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ *Скраћени наставни програм за средње школе за 1942/43. школску годину*, Београд 1942.

разреду проучавање историје Старог завета (О Божанском откривању и његовој подели, Стварању света и човека, Потоп и Ноје, Патријарх Аврам, Исак и Јаков, Јосиф, Сеоба у Египат, Мојсије, Излазак Израелаца из Египта и њихово путовање до Синајске горе, Синајско законодавство, Саул, Давид и Соломон, Зидање Јерусалимског храма, Подела царства на Израелско и Јудејско, Пропаст Израелског царства, Јудејско царство и вавилонско ропство, итд.); у другом разреду, историју Новог завета (Рођење и живот Св. Дјеве Марије, Рођење и детињство Исуса Христа, Крштење Христово, Тајна вечера, Исус пред судом јудејским и римским, Страдање и смрт Христова, Васкрсење, Гоњење хришћана од стране Римљана, Победа хришћанства, Рад Тирила и Методија и њихових ученика на ширењу хришћанства међу Јужним Словенима, Свети Сава, Кратки историјат Српске патријаршије, итд.); у трећем разреду православни катихизис (Предмет катихизиса, Главни извори хришћанског учења, О вери и моралу, Подела Светог писма и Светог предања, Подела катихизиса, Религија и морал, итд.); у четвртном разреду, Наука о богослужењу (Појам о богослужењу и божанска установа истог, Сврха православног богослужења, Састав православног богослужења, Домаће богослужење, Школско богослужење, Свештени обреди, итд.); у петом разреду, Историју хришћанске цркве (Оснивање хришћанске цркве, Гоњење хришћана у Јерусалему, Хришћански мученици, Гоњење хришћана за време римских царева, Цар Константин Велики, Милански указ, Хришћанство међу Словенима, Пад Балканског полуострва под турску власт, Руска црква, Српска црква, Бугарска црква, Реформација у Немачкој, Старокатоличка црква, итд.); у шестом разреду, Историју српске цркве (Појам о српској цркви и њеној историји, Стеван Немања и православље, Свети Сава и његов рад на независности и организацији цркве и препороду народа, Бој на Косову и његове последице по Српску цркву, Обнављање Пећке патријаршије, Српска црква у Србији, итд.); у седмом разреду, Основно богословље (О религији, О Светом писму и Светом предању, О личности Исуса Христа, Божанска и човечанска природа, Спаситељски рад Исуса Христа, Вечни живот, итд.); у осмом разреду, Морално богословље (Однос морала према религији, Морал и наука, Морал и право, Морал и естетика, Морал и филозофија, Хришћански морал, Породичне дужности, О слободи воље, Природни и морални закон, Дужност према држави, Дужност према цркви, итд.).²⁶ Као циљ верске наставе у средњим и средњим стручним школама наводи се изграђивање хришћанског гледања на свет и живот, и да утиче да се у духу тога гледања развија њихов карактер, који ће им омогућити један хришћански начин живота.

Што се тиче наставе Српског језика, ова је у петом разреду, између осталог, садржавала Преглед српске народне књижевности (Лирске песме, Епске песме, Приповетке и остале умотворине, Српске народне умотворине и страна књижевност, Уметничка и морална вредност српских народних умотворина) и Увод у теорију књижевности (Предмет теорије књижевности, Значај језика, Значај књижевности, Врсте књижевности, Лирско песништво, Епско песништво, Драмско песништво, Дикција, итд.); у шестом разреду, Стару српску књижевност (апокрифи, хагиографије, биографије, похвале, итд.) и Дубровачку књижевност (Ш. Менчетић, Џ. Држић, М. Држић, Д. Рађина, И. Гундулић, итд.); у седмом разреду, руски утицај и књижевност XIX века (Л. Мушицки, Ј. Вујић, М. Видаковић, Сима Милутиновић-Сарајлија, Вук Караџић, Б. Атанацковић, Бранко Радичевић, Ј. Илић, П. Петровић-Његош, Ј. Ст. Поповић, Љ. П. Ненадовић, Ђ. Јакшић, Змај Ј. Јовановић, Л. Костић, Ст. М. Љубиша, Петар Прерадовић); у осмом разреду,

²⁶ Исто.

Реализам (Ј. Игњатовић, М. Глишић, К. Трифковић, Војислав Илић, Лаза Лазаревић, Јанко Веселиновић, Сима Матавуљ, Стеван Сремац, Светолик Ранковић, Радоје Домановић, Бора Станковић, Петар Кочић, Божа Кнежевић, Иво Ћипико, М. Ускоковић, Бранислав Нушић, А. Шантић, Ј. Дучић, М. Ракић) и у XX веку књижевнике (Сима Пандуровић, Светислав Стефановић, Вељко Петровић, Драгољуб Филиповић, Владислав Петковић – Дис, итд.).²⁷

Немачки језик се учио по четири часа недељно, а италијански је постепено потискивао, некада доминирајући француски језик. У Скраћеном наставном програму се истицало да је потребно да се што више изводи настава на италијанском језику.

У општој историји ученици су упознавани са источним народима, Грцима и Римљанима и историјом раног средњег века, а у шестом разреду с почецима словенских држава, сукобима истока и запада у Крсташким ратовима, довршавање стварања националних држава (Србија велика сила на Балкану, Милутин и Стефан Дечански, Цар Душан, Распад српског царства, Лазар и Косово, Стеван Високи и Ђурађ Бранковић, Пад Србије и Византије, итд., те Француска, Шпанија и Португал). Национална историја добијала је доминантно место, готово хегемону улогу, у систему предмета, иако то није било изричито речено. Део националне историје посматран је у оквиру опште историје, под појмовном одредницом “Католичка реакција и верски ратови”, “Апсолутизам и нове велике силе”, “Просвећеност и Француска револуција” (седми разред), “Рестаурација и револуција” и “Национализам” (осми разред).²⁸ Национална историја обухватала је у трећем разреду следеће садржаје: Словени, Прва српска држава, Постанак Немањичке државе, Прве велике борбе с Турцима, Остале српске земље и Српска средњовековна култура, а у четвртном разреду: Срби под Турцима, Срби уз Аустрију и Млетке против Турака, Први српски устанак, Други српски устанак, Остале српске земље у XIX веку, итд.²⁹

У четвртном разреду Географија је обухватала Србију са Банатом и земље у којима Срби живе, наглашавајући географски положај, рељеф, хидрографију, климу, биљни и животињски свет, привреду, саобраћај, становништво, важније градове и варошице, као и области: Јужна Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Далмација, Лика са Крбавом, Кордуном и Банијом, Бачка са Барањом и Славонијом и Срем. У осмом разреду, Србија са Банатом и земље у којима Срби живе испитивала се са становишта међународне саобраћајне важности, положаја дунавског и савског пута, моравско-вардарске, моравско-нишавске и ибарско-вардарске долине. При томе се истицала важност моравско-вардарске (солунске) долине.³⁰ И у програму за овај разред у први план су истицане земље у којима живе Срби. Под њима су се подразумевале Јужна Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Далмација, Лика са Крбавом, Кордуном и Банијом, Славонија, Срем и Бачка са Барањом, итд.³¹

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

³¹ Исто.